

Obrazovanje lica sa invaliditetom u Gradu Banja Luka

1. UVOD

Pravo na obrazovanje je jedno od osnovnih ljudskih prava. Obrazovanje je jedan od ključnih faktora za ostvarivanje drugih prava i pokretačka je snaga u osnaživanju djece i odraslih da sami oblikuju svoju budućnost, izađu iz siromaštva i uzmu puno učešće u životu svoje zajednice. U tom smislu, pravo na obrazovanje je usko vezano sa pravom na rad. Svaki pojedinac ima pravo na obrazovanje i vlasti na svim nivoima, uključujući lokalnu zajednicu, dužne su osigurati ostvarivanje ovog prava. Grad Banja Luka je kao najveći grad u Republici Srpskoj mnogo uradio u pogledu izjednačavanja mogućnosti djece i lica sa invaliditetom i u pogledu razvoja usluga koje omogućavaju uključivanje i inkluziju u društvenu sredinu i obrazovni sistem.

Glavni cilj ovog istraživanja je snimanje stanja u oblasti obrazovanja djece i lica sa invaliditetom u Gradu Banja Luka fokusirajući se na inkluziju kao osnovni preduslov za potpuno uključivanje u sve društvene tokove i prvu stepenicu u stvaranju preduslova za samostalan život. Kroz analizu dostupne dokumentacije i intervju/anketne upitnike sa relevantnim predstavnicima Gradske uprave Grada Banja Luka, predstavnike Republičkog pedagoškog zavoda i Ministarstva prosvjete i kulture u Vladi Republike Srpske, kao i organizacijama osoba sa invaliditetom, prikupljeni su podaci o stanju u oblasti obrazovanja djece i lica sa invaliditetom, te na osnovu nalaza istraživanja kreirane preporuke u cilju unapređenja oblasti koje su identifikovane kao najkritičnije. Tokom istraživanja su identifikovani resursi koji su razvijeni u Gradu Banja Luka i koji podržavaju proces inkluzije djece i lica sa invaliditetom, a koje ostale lokalne zajednice mogu uzeti kao primjer dobre prakse i pokušati implementirati u svojoj sredini.

2. ZAKONSKA REGULATIVA

Obrazovanje i vaspitanje je u Bosni i Hercegovini regulisano okvirnim zakonima na državnom nivou i u nadležnosti je Ministarstva civilnih poslova. Sa nivoa republike, nadležnosti za utvrđivanje obrazovne politike i donošenje propisa o obrazovanju i osiguravanje obrazovanja se dalje spuštaju na nivo entiteta (Republika Srpska i Federacija Bosne i Hercegovine). U Republici Srpskoj, ova oblast je u nadležnosti Ministarstva prosvjete i kulture. Bosna i Hercegovina je potpisnica mnogih međunarodnih dokumenata kojima se osiguravaju jednake mogućnosti djeci i licima sa invaliditetom na ravnopravan pristup svim oblastima života, pa tako i obrazovanju kao jednom od osnovnih prava.

Partnerski projekat "Ljudska prava i samostalni život u Bosni i Hercegovini"
Istraživanje „Obrazovanje lica sa invaliditetom u Gradu Banja Luka“
Mr Sanja Malić
Ljubinka Dragojević, dipl prof. socijologije

Vijeće ministara BiH je 2012. godine, na prijedlog Ministarstva civilnih poslova, donijelo Odluku o usvajanju Okvirne politike unapređenja ranog rasta i razvoja djece u Bosni i Hercegovini. Okvirna politika stavlja, između ostalog, u fokus ranu intervenciju u djetinjstvu, što predstavlja ohrabrujući napredak. Ovo je novi pristup za Bosnu i Hercegovinu i omogućava usluge podrške za razvojne aktivnosti za porodice sa novorođenčadi i malom djecom koja imaju teškoće u razvoju, imaju invaliditet ili atipično ponašanje, sa ciljem promovisanja „zdravog“ razvoja djeteta i njegove lakše inkluzije u školu i zajednicu.

U Okvirnom zakonu o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH u Članu 6. (Zabrana diskriminacije) se navodi da svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem vaspitanju i obrazovanju bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Pitanja vaspitanja i obrazovanja djece sa smetnjama u razvoju na entitetskom nivou u Republici Srpskoj su riješena Zakonom o predškolskom vaspitanju i obrazovanju koji obavezuje ustanove da obezbijede uslove za jednako učešće djeci sa smetnjama u razvoju/posebnim potrebama.

Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH regulisano je pitanje zabrane diskriminacije. Članom 3. definisani su opšti ciljevi obrazovanja, koji podrazumijevaju zagovaranje poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, i pripremu svake osobe za život u društvu koje poštuje načela demokratije i vladavine zakona (tačka c) i osiguranje jednakih mogućnosti za obrazovanje i mogućnost izbora na svim nivoima obrazovanja, bez obzira na pol, rasu, nacionalnu pripadnost, socijalno i kulturno porijeklo i status, porodični status, vjeroispovijest, psihofizičke i druge lične osobine (tačka e). Na entitetskom nivou, pitanje pristupa osnovnom obrazovanju je riješeno Zakonom o osnovnom obrazovanju i vaspitanju. Ovim zakonom se, takođe, propisuje da svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti u osnovnom obrazovanju i vaspitanju bez diskriminacije po bilo kom osnovu.

U Okvirnom zakonu o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u BiH, u Članu 3. (Ciljevi srednjeg stručnog obrazovanja i obuke), navodi se da se, osim opštih ciljeva obrazovanja definisanih Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH, u okviru srednjeg stručnog obrazovanja i obuke pod jednakim uslovima učeniku osigurava pravo na srednje stručno obrazovanje i obuku u skladu sa njegovim interesima i sposobnostima. Članom 21. Okvirnog zakona o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u BiH naznačeno je da škole mogu organizovati obuku odraslih u okviru svojih registrovanih aktivnosti, uz saglasnost nadležnih obrazovnih vlasti.

Banjaluka, septembar 2014.

Partnerski projekat "Ljudska prava i samostalni život u Bosni i Hercegovini"
Istraživanje „Obrazovanje lica sa invaliditetom u Gradu Banja Luka“
Mr Sanja Malić
Ljubinka Dragojević, dipl prof. socijologije

U Okvirnom zakonu o visokom obrazovanju u BiH u Članu 7. navodi se da pristup visokom obrazovanju imaju svi oni koji su završili četverogodišnju srednju školu u Bosni i Hercegovini.

U dokumentu Strateški pravci razvoja obrazovanja u BiH sa planom implementacije 2008 – 2015 pod tačkom 4.5. (Podsticanje trajnog profesionalnog razvoja nastavnika, direktora i drugih zaposlenih u vaspitno-obrazovnim ustanovama) navodi se da iza svake uspješne reforme obrazovanja stoji stručan, kompetentan, motivisan i komunikativan kadar koji je spreman na stalno lično usavršavanje.

Republika Srpska je donijela Strategiju razvoja obrazovanja Republike Srpske 2010-2014 u kojoj se posebna pažnja posvećuje i djeci sa posebnim potrebama i poboljšanju njihovog položaja. Jedan od opštih ciljeva je i podići nivo obrazovanja. Oblast obrazovanja razrađena je i u Strategiji unapređenja društvenog položaja lica sa invaliditetom u Republici Srpskoj 2010–2015.

Zakonska regulativa u Bosni i Hercegovini koja definiše oblast obrazovanja izmijenjena je u pravcu unapređenja poštivanja prava lica sa invaliditetom u vaspitno obrazovnom procesu od usvajanja Politike u oblasti invalidnosti. Na svim nivoima vlasti omogućena su jednaka prava i mogućnosti licima sa invaliditetom od predškolskog obrazovanja do obrazovanja odraslih. Strateški pravci razvoja obrazovanja BiH sa planom provođenja 2008.- 2015. kao jedan od glavnih pravaca razvoja obrazovnog sektora vide unapređenje procesa inkluzije u obrazovanju djece sa posebnim potrebama, kroz osiguranje odgovarajuće školske infrastrukture, programa i obuke nastavnika, te ustanovljavanje specijalnih ustanova kao resursnih centara i ekspertize za djecu i mlade sa izrazitim teškoćama u razvoju i učenju.

3. INKLUZIJA DJECE I LICA SA INVALIDITETOM U REPUBLICI SRPSKOJ

Republika Srpska putem Ministarstva prosvjete i kulture ulaže maksimalne napore da unaprijedi inkluzivnu praksu, politiku i kulturu u obrazovnom sistemu kada su u pitanju osobe sa invaliditetom. Prema njihovom mišljenju, došlo je do pozitivnih promjena u proteklom periodu po pitanju školovanja djece sa smetnjama u razvoju. Broj lica sa invaliditetom u obrazovnom sistemu se svakodnevno povećava i u skladu sa propisanim zakonskim i podzakonskim aktima sva djeca ostvaruju pravo na školovanje u redovnom sistemu obrazovanja bez diskriminacije i izdvajanja. Inkluzivno obrazovanje omogućeno je na svim nivoima obrazovanja i podaci su dostupni u okviru godišnjih programa rada obrazovnih institucija. Značajan broj škola ima pristupnu rampu na ulazu, ali ne i liftove i adekvatne toalete za osobe sa invaliditetom. U praksi je evidentirano sve više odobrenih asistenata za nastavu u školama putem sistema obrazovanja

Banjaluka, septembar 2014.

Partnerski projekat "Ljudska prava i samostalni život u Bosni i Hercegovini"

Istraživanje „Obrazovanje lica sa invaliditetom u Gradu Banja Luka“

Mr Sanja Malić

Ljubinka Dragojević, dipl prof. socijologije

za sve, ali je to još uvijek nedovoljno s obzirom na potrebe djece sa smetnjama u razvoju i mladih sa invaliditetom koji su u redovnom sistemu obrazovanja. I dalje se značajan broj djece sa smetnjama u razvoju školuje u specijalizovanim ustanovama jer redovne škole nemaju kapacitete da im omoguće adekvatnu podršku.

Ministarstvo prosvjete i kulture RS nema posebnu budžetsku liniju za podršku inkluziji, ali izdvaja sredstva za podršku obrazovnim institucijama kroz finansiranje defektologa i logopeda koji pružaju podršku redovnim osnovnim i srednjim školama, plaćanje asistenata za djecu sa autizmom, te nadoknadu nastavnicima koji u odjeljenjima imaju djecu sa smetnjama u razvoju. Trenutno je angažovano do 12 defektologa u okviru mobilnog tima za podršku inkluziji i oni su na raspolaganju nastavnom osoblju u 45 škola. Na žalost, mobilni timovi uglavnom pokrivaju područje Banje Luke, dok su ostale opštine nepokrivene i nastavnici nemaju adekvatnu podršku stručnjaka. Obrazovni sistem podržava asistente u nastavi za djecu sa pervazivnim razvojnim poremećajima i asistenti se angažuju u skladu sa brojem upisanih učenika sa autizmom u redovnoj školi. Još uvijek nije jasno definisana uloga asistenata u inkluzivnoj nastavi (oni samo pomažu djetetu i nemaju nikakve obaveze prema nastavniku). Obrazovni sistem ne prepoznaje personalnu asistenciju s obzirom na činjenicu da je to socijalna komponenta koja zahtijeva podršku socijalnog aspekta. Ostaje pitanje definisanja pedagoškog asistenta kao podrške nastavniku u organizaciji i realizaciji časa u razredima u kojima se školuje dijete sa smetnjama u razvoju. Ministarstvo prosvjete i kulture finansira troškove prevoza za svu djecu koja pohađaju osnovnu školu, dok su troškovi smještaja i hrane finansirani od strane lokalnih zajednica.

U pripremi je projekat koji će biti podržan od strane organizacije UNICEF, a koji će biti fokusiran na izradu novih nastavnih planova i programa. Pored Republičkog pedagoškog zavoda, koji inače pravi prijedloge nastavnih planova i programa, u pripremu će biti uključeno 200 stručnjaka iz škola. Nadamo se da će novi nastavni planovi i programi biti fleksibilniji za nastavnike i da će predstavljati okvir za djelovanje, dok će svaki učenik u skladu sa svojim individualnim potrebama imati izrađen individualni plan i program. Član 87 Zakona o osnovnom obrazovanju RS propisuje da ministar donosi posebne planove i programe prema vrsti i stepenu ometenosti u razvoju. Ova odredba zakona kosi se sa filozofijom inkluzije jer se time ponovo djeca pokušavaju uklopiti u postojeće okvire u sistemu, a ne radi se na prilagođavanju samog sistema potrebama svakog djeteta.

Programi životnih vještina utkani su u ciljeve vaspitanja i obrazovanja koje nastavno osoblje realizuje kroz sadržaje nastavnog plana i programa. Trenutno postoje kreirani posebni nastavni planovi i programi za osnovne i srednje škole kako bi se omogućila bolja pristupačnost, odnosno odgovarajuća upotreba nastavnih sredstava, pomagala, literature. Ovi planovi i programi

Banjaluka, septembar 2014.

obavezuju na realizaciju sadržaja u skladu sa smetnjama koje učenik ima (oštećenje sluha, oštećenje vida...), kao i na upotrebu znakovnog jezika, Brajevog pisma i slično. Nema podataka o tome koliko su ovako kreirani planovi i programi opravdani i korisni za nastavno osoblje s obzirom na činjenicu da je svako dijete individua za sebe i da mu u skladu sa specifičnim potrebama treba kreirati individualni plan. U radu sa učenicima koji imaju senzorna oštećenja, nastavnici koriste udžbenike iz redovne nastave uz prilagođavanja.

Dodatno obrazovanje nastavnog kadra nije sistemski riješeno i ne postoje godišnji planovi stručnog usavršavanja. Republički pedagoški zavod u Republici Srpskoj u skladu sa svojim mogućnostima realizuje programe dodatnog obrazovanja uz podršku resornog ministarstva i nevladinog sektora. Većina seminara koji su u proteklim godinama realizovani bila je usmjerena na inkluzivno obrazovanje u cilju podizanja svijesti o inkluziji kao filozofiji života i podizanja nivoa kompetentnosti nastavnika i stručnih saradnika. Jedan od značajnijih programa obuke realizuje se u 2014. godini u organizaciji ministarstva prosvjete i kulture, i uz finansijsku podršku organizacije UNICEF, a koji se odnosi na primjenu inkluzije u osnovnim školama. Projekat obuhvata obuku nastavnog osoblja za izradu individualizovanih planova i programa u 10 lokalnih zajednica i opremanje i otvaranje dvije resursne sobe u dvije geografski fokusirane lokalne zajednice, te formiranje resursnih centara po školama.

Pitanje servisa za podršku ostalo je na nivou podrške koju obezbjeđuju i pružaju specijalne ustanove. Dakle u sredinama u kojima nema specijalnih ustanova izostaje i podrška. Resursi koji trenutno postoje, ali koji nisu u dovoljnoj mjeri iskorišteni su Dokumentacioni centar ili Centar za obrazovnu dokumentaciju i inovaciju koji je oformljen uz podršku organizacije EducAid i smješten u okviru Republičkog pedagoškog zavoda u Banjoj Luci, ali koji nije profunkcionisao i nije iskorišten kao postojeći resurs i servis za podršku inkluziji. Zavod za slijepe u Derventi za potrebe nastavnog osoblja štampa udžbenike na Brajevom pismu i pruža podršku školama koje se obraćaju za podršku. Savez gluvih i nagluvih RS i lokalno udruženje u Banjoj Luci povremeno organizuju obuku za znakovni jezik za nastavnike i druge zainteresovane. Veliki je uspjeh što je pri Univerzitetu u Banjoj Luci sa radom počeo Centar za podršku studentima sa invaliditetom, ali je i dalje ovaj resurs nedovoljno iskorišten. Tu je i biblioteka za slijepe pri Savezu slijepih RS koja ima kapacitete za izradu prilagođenih udžbenika i trenutno aktuelan projekat Talking Books.

Kao prioritete za djelovanje u pravcu unapređenja pristupa obrazovanju i kvaliteta obrazovanja lica sa invaliditetom ispitanici su istakli sistematsku obuku nastavnika za rad sa djecom sa smetnjama u razvoju (na čemu se do sada radilo parcijalno kroz projekte), zatim izradu novih nastavnih planova i programa kao i udžbenika koji će biti prilagođeniji djeci sa različitim potrebama, zatim potpuniju primjenu pedagoških standarda i normativa, te izradu novih zakona

o osnovnom i srednjem obrazovanju i pratećih pravilnika koji će jasnije definisati način školovanja djece sa smetnjama u razvoju. Posebno je istaknuta potreba uvezivanja škola sa ostalim sistemima u cilju bolje obaviještenosti o dostupnim sistemima podrške.

4. INKLUZIJA DJECE I LICA SA INVALIDITETOM U GRADU BANJALUCI

4.1 *Resursi i snimak stanja*

U oblasti obrazovanja, lokalna vlast ima zakonom propisanu obavezu da obezbjeđuje uslove za boravak djece u predškolskim ustanovama. Osnovno, srednje i visoko obrazovanje su u nadležnosti Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske. Obaveza Grada Banja Luka je da obezbijedi dio sredstava za investiciono-tekuće održavanje obrazovnih institucija na području Grada, u skladu sa svojim mogućnostima, materijalne troškove škole, kao i dio sredstava za takmičenja učenika na opštinskom nivou i troškove učešća učenika sa područja opštine na regionalnim takmičenjima.

U Banjoj Luci su zastupljeni svi nivoi obrazovanja. Predškolsko obrazovanje odvija se u Javnoj ustanovi Centar za predškolsko vaspitanje i obrazovanje. Ustanova u svom sastavu ima 20 vrtića u kojima se svakog trenutka nalazi oko 2.500 djece. Obuhvat djece uslugama predškolskog vaspitanja i obrazovanja je 20%. U gradu takođe radi i veći broj vrtića u privatnom vlasništvu. Jedan od vrtića je specijalizovan za brigu o djeci sa težim, teškim i kombinovanim smetnjama koja se ne mogu uključiti u redovne vrtićke grupe (Vrtić „Marija Mažar“). U ovom vrtiću je angažovan logoped i terapeut koji su na usluzi i svojoj djeci u ostalim vrtićima.

Rezultati istraživanja pokazuju da nivo lokalne zajednice još uvijek nema potpuno razvijenu svijest o svojoj ulozi u procesu izjednačavanja prava i mogućnosti djece i lica sa invaliditetom u mnogim segmentima, pa tako i u segmentu obrazovne inkluzije. S obzirom na činjenicu da su intervjuisani predstavnici lokalnih vlasti i republičkih institucija uglavnom izjavljivali da nemaju potpune podatke o stanju u oblasti obrazovanja lica sa invaliditetom i pozivali se na Republički pedagoški zavod kao glavnu instancu koja ima sve podatke o vaspitanju i obrazovanju djece i lica sa invaliditetom, može se izvesti zaključak da je ova ustanova prepoznata i prihvaćena kao ključna ustanova koja treba i može obezbijediti podršku unapređenju kvaliteta obrazovanja djece sa smetnjama u razvoju i odraslih lica sa invaliditetom.

Osnovno obrazovanje se odvija u 29 centralnih i 28 područnih škola, kao i u dvije specijalizovane vaspitno-obrazovne ustanove: Centar „Zaštiti me“ i Centar za obrazovanje i

Partnerski projekat "Ljudska prava i samostalni život u Bosni i Hercegovini"
Istraživanje „Obrazovanje lica sa invaliditetom u Gradu Banja Luka“
Mr Sanja Malić
Ljubinka Dragojević, dipl prof. socijologije

rehabilitaciju slušanja i govora. U školskoj 2013/2014. godini u osnovnim školama se školuju 16.183 učenika od prvog do devetog razreda.

U cilju podrške u izjednačavanju mogućnosti za djecu sa smetnjama u razvoju, Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 37/12), predvidio je plaćanje troškova prevoza samo za djecu sa smetnjama u razvoju u srednjoj školi i na fakultetu. Grad Banja Luka je za razliku od mnogih lokalnih zajednica napravio značajan pomak po pitanju podrške obrazovanju djece sa smetnjama u razvoju jer su na nivou lokalne zajednice usvojene odluke o proširenim uslugama u oblasti socijalne zaštite, pa tako i odluka o finansiranju troškova prevoza za pratioce učenika sa smetnjama u razvoju u osnovnoj školi prema procjenama stručnih timova.

Na području grada srednje obrazovanje, kako opšte tako i stručno, se odvija u 17 srednjih škola, i to u 13 javnih i četiri privatne škole. U školskoj 2013/2014. godini školuje se ukupno 10.928 srednjoškolaca.

Banja Luka je univerzitetski grad. U gradu na Vrbasu studenti iz svih krajeva RS, BiH i šire imaju mogućnost da visokoškolsko obrazovanje stiču na Javnom univerzitetu Banja Luka, koji u svom sastavu ima 16 fakulteta i 52 studijska programa. Na Javnom univerzitetu se školuje oko 17.000 studenata. Univerzitet u svom sastavu ima i tri, za razvoj nauke, veoma značajne jedinice, a to su: Univerzitetski računarski centar, Univerzitetski preduzetnički centar i Institut za genetičke resurse. Na fakultetima postoje i veoma su aktivne studentske organizacije, kao i Studentski parlament. U okviru Univerziteta funkcioniše Centar za studente sa invaliditetom kao organizaciona jedinica u kome su angažovana dva lica koja su na usluzi studentima sa invaliditetom u procesu angažovanja personalnih asistenata i podrške u organizaciji i načinu polaganja ispita.

4.2 Podrška roditelja i organizacija osoba sa invaliditetom

Roditelji djece sa smetnjama u razvoju su u određenoj mjeri uključeni u provođenje inkluzije jer su dio školskog stručnog tima. Oni dolaze na sastanke i učestvuju u donošenju odluka koje se tiču školovanja njihove djece i to kroz savjet roditelja. Ipak, situacija u pojedinačnim konkretnim slučajevima saradnje sa nastavnim osobljem koje radi sa djecom u razredu nije uvijek na zadovoljavajućem nivou. Nastavnicima je potrebna podrška u radu sa roditeljima koji su vrlo često nerealni u svojim očekivanjima, gdje je vrlo značajna podrška centra za socijalni rad koji

Partnerski projekat "Ljudska prava i samostalni život u Bosni i Hercegovini"

Istraživanje „Obrazovanje lica sa invaliditetom u Gradu Banja Luka“

Mr Sanja Malić

Ljubinka Dragojević, dipl prof. socijologije

ima mogućnost da kroz Porodično savjetovalište pruži usluge podrške roditeljima koji se teško nose sa stanjem/bolešću svoga djeteta.

Osnovni nedostatak u procesu inkluzije djece sa smetnjama u razvoju koji je istaknut kroz intervju jeste nedostatak rane dijagnostike i ranog tretmana. Javni fond dječije zaštite je u nekoliko lokalnih zajednica, uključujući i područje Grada Banja Luka, provodio programe ranog otkrivanja djece sa smetnjama u razvoju i time omogućavao centrima za socijalni rad da uz dodatne resurse identifikuju djecu u najranijoj dobi kako bi dobila odgovarajuću podršku i prije upisa u osnovnu školu. Centar za socijalni rad Banja Luka ima potpisan memorandum o razumijevanju i saradnji sa akterim u lokalnoj zajednici iz zdravstvenog, socijalnog i obrazovnog sektora u cilju ranog otkrivanja djece sa smetnjama u razvoju. Ovim dokumentom je definisana razmjena informacija o djeci koja se pojave u bilo kom sistemu kako bi se porodicama pružila pravovremena podrška u ostvarivanju njihovih prava u bilo kojoj oblasti. Međutim, ranije je kao i u većini drugih lokalnih zajednica čest slučaj da djeca sa smetnjama u razvoju prvi put budu procjenjivana na upisu u školu kada je već kasno za rani tretman koji im mnogo znači u daljem razvoju.

Organizacije osoba sa invaliditetom u Gradu Banja Luka značajna su podrška svim sistemima pa tako i sistemu obrazovanja. U saradnji sa organizacijama osoba sa invaliditetom – nevladinim organizacijama, JU „Centar za socijalni rad“ Banja Luka je razvio niz usluga koje doprinose kvalitetu inkluzije lica sa invaliditetom u skladu sa njihovim mogućnostima (usluge personalne asistencije, preventivni programi kroz zaštitne radno-okupacione radionice, dnevni centri). Prema mišljenju organizacija osoba sa invaliditetom, u oblasti obrazovanja lica sa invaliditetom napravljen je manji napredak u posljednjih nekoliko godina prvenstveno u zakonskoj regulativi, dok je primjena iste u praksi izostala. Ističu da je kvantitet upisa djece sa smetnjama u razvoju povećan ali da je kvalitete podrške njihovom ostanku u školi još uvijek nedovoljan. Evidentan je napredak po pitanju dostupnosti adekvatnog broja asistenata u nastavi prema mišljenju organizacija osoba sa invaliditetom. Ipak, najveći procenat ispitanih konstatovao je da je napravljen zaista mali napredak u pogledu organizovanja dodatne podrške u odnosu na potrebe. Ocjenjujući rezultate vaspitno-obrazovnog rada sa licima sa invaliditetom, organizacije osoba sa invaliditetom su konstatovale da je ipak došlo do pomaka po pitanju broja obrazovanih lica sa invaliditetom. Prepoznaju napore obrazovnih institucija da licima sa invaliditetom obezbijede nesmetan pristup redovnoj nastavi i vannastavnim aktivnostima (kursevi računara i jezika, različite sekcije, i slično).

Banjaluka, septembar 2014.

Partnerski projekat "Ljudska prava i samostalni život u Bosni i Hercegovini"
Istraživanje „Obrazovanje lica sa invaliditetom u Gradu Banja Luka“
Mr Sanja Malić
Ljubinka Dragojević, dipl prof. socijologije

U našoj zajednici postoje značajni resursi u nevladinom sektoru sa kojima JU "Centar za socijalni rad" sarađuje kroz partnerske odnose:

1. Udruženje gluvih i nagluvih – Banja Luka
2. Udruženje distrofičara – Banja Luka
3. Gradska organizacija slijepih – Banja Luka
4. Regionalno udruženje paraplegičara i ostalih tjelesnih invalida regije Banja Luka
5. Udruženje invalida rada – Banja Luka
6. Udruženje za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima – Banja Luka
7. Udruženje civilnih žrtava rata regije Banja Luka
8. Udruženje amputiraca UDAS – Banja Luka,
9. Boračka organizacija – Odbor RVI
10. UG «Prvi osmijeh»
11. Humanitarna organizacija «Partner»
12. Udruženje omladine sa invaliditetom «Infopart»
13. Udruženje za pomoć porodicama, licima i zajednici u mentalnom zdravlju «Zajedno»
14. Udruženje građana "Moja luka"
15. „Crveni krst“,
16. „Merhamet“
17. Karitas biskupije Banjaluka i Socijalno edukativni centar
18. Udruženje lica oboljelih od autizma „Djeca svjetlosti“
19. Edukativno resursni centar i dr.

Grad Banja Luka ima izražen senzibilitet za stavljanje problema lica sa invaliditetom u prioritet u svim oblastima što je rezultiralo usvajanjem Plana poboljšanja života za lica sa invaliditetom u Gradu Banjaluci 2008.-2013.

4.3 Uloga centra za socijalni rad u podršci inkluziji

U Republici Srpskoj djecom sa smetnjama u razvoju smatramo djecu koja su prošla komisiju za procjenu i usmjeravanje u skladu sa Pravilnikom o procjeni potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju („Službeni glasnik RS“, broj 117/12, od 18.12.2012.) koja djeluje pri centrima za socijalni rad.

Obim prava za djecu sa smetnjama u razvoju zavisi od stepena funkcionalnosti djeteta koji utvrđuje prvostepena Komisija za procjenu potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju . Na Komisiji se definiše individualni plan podrške (vaspitno-obrazovnih, socijalno-zaštitinih, medicinsko-defektoloških i dr.), daju se upute roditeljima o pravima i vidovima moguće podrške koja dijete može ostvariti.

Centar za socijalni rad Banja Luka je aktivan učesnik u procesu obrazovanja obzirom da obavlja procjenu potreba i usmjeravanje djece i omladine sa smetnjama u razvoju. Komisija koja je radila na osnovu Pravilnika o procjeni potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju cijenila je 265 djece u 2013. godini. Od 265 djece prvi put se u 2013. godini javilo 65 djece dok su ostala djeca prošla ponovnu procjenu u skladu sa novim Pravilnikom. U specijalističkim poslovima socijalnog radnika za rad sa djecom sa smetnjama u razvoju registrovano je 451 dijete koje se obraća povremeno za podršku.

Prava koja se ostvaruju u Centru za socijalni rad: pravo na dječiji dodatak, pravo na pomoć i njegu drugog lica, pomoć za osposobljavanje (refundacija troškova prevoza i naknada ishrane), dnevni boravak za djecu sa posebnim potrebama, pravo na smještaj u ustanove socijalne zaštite ukoliko je u pitanju teško onesposobljenje i ukoliko roditelji ne mogu adekvatno da se brinu o djetetu, pravo na smještaj u drugu porodicu, ukoliko djeca imaju teže smetnje u svakodnevnom funkcionisanju, roditelji ostvaruju pravo na rad sa skraćenim radnim vremenom, roditeljima se može odobriti jednokratna novčana pomoć za zadovoljenje posebnih potreba djece.

Djeca koja su prije 15. godine ocijenjena kao nesposobna za samostalan život imaju pravo na: produženo zdravstveno osiguranje-Fond zdravstvenog osiguranja, porodičnu penziju iza smrti roditelja-Fond PIO, mogućnost ostvarivanja prava na odlazak na ljetovanje-Fond dječije zaštite RS, produženje roditeljskog prava-Osnovni sud.

Proširena prava i usluge:, naknada za smještaj u sopstvenu porodicu (za djecu sa težom i teškom mentalnom retardacijom) pravo na naknadu troškova prevoza pratioca djeteta sa posebnim potrebama, pravo na zdravstveno osiguranje.

Procjena potreba i usmjeravanje djece sa smetnjama u razvoju izbjegava se prije 3. godine života obzirom da je dijete još malo da bi se utvrdile određene fizičke ili psihičke smetnje. Međutim, ako je klinički uspostavljena dijagnoza koja upućuje na teža oštećenja, razvrstavanje se vrši i sa godinu dana, kako bi roditelji ostvarili određena prava kao što je pravo na dječiji dodatak, skraćeno radno vrijeme i dr. Najčešće se razvrstavanje vrši na uzrastu od 5 i 7 godina, odnosno pred polazak u školu i nakon 1. razreda.

Na području grada Banje Luke, prema podacima Centra za socijalni rad, u grupu djece sa posebnim potrebama razvrstano je 449 lica - 270 dječaka (60.00%) i 179 djevojčica (40.00%). Od ukupnog broja korisnika u rasponu od 1-6 godina su 80 korisnika (18.00%), od 7-14 godina 239 (53.00%), od 15-16 godina 65 (14.50%), od 17 do 18 godina 46 korisnika (10.20%) i u granici od 19-27 godina su 19 korisnika (4.20%). Dakle, najveći broj među korisnicima čine djeca školskog uzrasta - između 7. i 18. godine života. Većina djece školskog uzrasta je u inkluzivnom obrazovanju tako da socijalni radnik ima stalne kontakte sa školama i pruža podršku djeci i osoblju škole.

Tabela br.1. Djeca sa posebnim potrebama po vrstama invaliditeta i polu

RAZVRSTAVANJE	POL		BROJ	PROCENAT
	ŽENSKI	MUŠKI		
Oštećenje vida	5	9	14	3.10
Oštećenje sluha	16	13	29	9.60
Glas, govor, jezik	1	2	3	0.70
Tjelesno oštećenje	58	59	117	26.10
Mentalna zaostalost	37	74	111	24.70
Kombinovane smetnje	51	86	137	30.50
Druge smetnje	7	8	15	3.30
Autizam i psihički poremećaji	4	19	23	5.10
UKUPNO	179	270	449	100.00%

U tabeli 1. su prikazani podaci o broju i polnoj strukturi djece s obzirom na oštećenje. Kako vidimo, najveći procenat djece je procijenjen kao dijete sa kombinovanim smetnjama, nakon čega slijedi tjelesno oštećenje i mentalna zaostalost.

Tabela br. 2. Mentalno nedovoljno razvijena djeca po kategorijama

INTELEKTUALNO FUNKCIONISANJE	BROJ	PROCENAT
Lako oštećenje IF	92	20.50
Umjereno IF	69	15.40
Teže IF	18	4.00
Teško (duboko) IF	28	6.20
IF sniženo – bez procjene	59	13.10
Uredno IF	183	40.80
UKUPNO	449	100.00%

Socijalna uključenost djece sa smetnjama u razvoju ostvaruje se kroz različite vidove: uključivanjem djece u vrtiće, predškolske ustanove, redovne i specijalne škole, dnevne boravke. Od ukupnog broja djece 13 je uzrasta do 3 godine, u vrtiće (vrtić za djecu sa posebnim potrebama "Marija Mažar") je uključeno 6 djece, a u predškolske ustanove 28. U redovan školski sistem po prilagođenom nastavnom programu (inkluzija) je uključeno 237 djeteta, a 89 je u specijalnim školama, a socijalno isključenih je 45 (tabela br. 3).

Tabela br 3. Školovanje i socijalizacija djece sa posebnim potrebama

ŠKOLOVANJE I SOCIJALIZACIJA	BROJ	PROCENAT
Predškolski	78	17.40
Inkluzija	237	52.80
Specijalna škola	89	19.80
Socijalno isključen	45	10.00
UKUPNO	449	100.00%

U proces inkluzivnog obrazovanja uključeno je 237 djece. Najveći je broj djece sa tjelesnim oštećenjem i lakom mentalnom zaostalošću.

Tabela br. 4. Korisnici tuđe njege i pomoći

Dodatak za pomoć i njegu drugog lica	BROJ	PROCENAT
Korisnik potpuna zavisnost I	109	24.30
Korisnik djelimična zavisnost I I	96	21.40
Ne postoji potreba	213	47.40
Djete do 3 godine starosti	13	2.90
Observacija u toku	18	4.00
UKUPNO	449	100.00%

Dodatak za pomoć i njegu drugog lica je novčana naknada licima sa teškim tjelesnim ili čulnim smetnjama, licima mentalno ometenim u razvoju stepena teže i teške ometenosti, licima višestruko ometenim u razvoju sa umjerenom, težom i teškom mentalnom ometenošću, licima oboljelim od autizma i hronično duševno oboljelim licima koja su lišena poslovne sposobnosti, koja ne mogu bez tuđe njege i pomoći da se kreću i zadovoljavaju osnovne životne potrebe. U odnosu na funkcionalno stanje postoje dvije grupe: potpuna zavisnost i djelimična zavisnost. Visina dodatka za pomoć i njegu drugog lica obračunava se u procentu od prosječne neto plate ostvarene u Republici u prethodnoj godini i iznosi: 20% od osnovice za potpuno zavisna lica i 10% za djelimično zavisna lica.

Djeca koja se ne mogu integrisati u redovne vaspitno-obrazovne ustanove i koja zbog svog stanja trebaju specijalizovanu njegu i podršku smještaju se u ustanove socijalne zaštite. U ustanovu socijalne zaštite smješteno je 7 djece sa teškim i kombinovanim smetnjama.

Partnerski projekat "Ljudska prava i samostalni život u Bosni i Hercegovini"
 Istraživanje „Obrazovanje lica sa invaliditetom u Gradu Banja Luka“
 Mr Sanja Malić
 Ljubinka Dragojević, dipl prof. socijologije

Tabela br. 5. Ustanove u koje su smještena djeca sa smetnjama u razvoju

Naziv ustanove	br. djece
JU Zavod za zaštitu ženske djece i omladine Višegrad	3
JU Dom za lica sa invaliditetom Prijedor	1
Domu za decu ometenu u razvoju "Kolevka" u Sobotici	2
Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidnih lica Drin - Fojnica.	1
UKUPNO	7

Kako bi se stimulisali uslovi za ostanak djeteta u vlastitoj porodici i prevenirao institucionalni smještaj, donešena je opštinska odluka o regulisanju naknade za smještaj u porodici u iznosu od 50% od cijene smještaja u ustanovu socijalne zaštite. Sa 31.12.2013. godine navedenu naknadu ima 28 djece sa teškim višestrukim smetnjama, a naknada trenutno iznosi 312,50 KM.

Novim Zakonom o socijanoj zaštiti definisano je da se djeca sa smetnjama mogu zbrinjavati u hraniteljske porodice, također je definisana obaveza osposobljavanja hranitelja. Ova obuka još uvijek nije u praksi zaživjela, a evidentno je stalno interesovanje za specijalizovano hraniteljstvo. U Banja Luci je taj problem izražen jer je veliki broj dece iz drugih opština koja pohađaju specijalne škole i zbrinuti su u hraniteljskim porodicama (djeca sa oštećenjem sluha i govora). Problem treba definisati sa aspekta nadležnosti i izvora finansiranja. Trenutno je u Banja Luci 12 djece sa smetnjama u razvoju zbrinuto u hraniteljsku porodicu, a od toga je devetoro istovremeno bez roditeljskog staranja.

Kada je u pitanju socijalno-ekonomski status korisnika, može se konstatovati da je najveći broj lica sa prosječnim SES – 219 (48.80%). Sa niskim SES su 186 lica (41.40%), visokim 44 (9.80), a ugrožavajućim 33 (7.40%) – (tabela br. 6.)

Tabela br. 6. Socijalno-ekonomski status korisnika

Socijalno-ekonomski status		PROCENAT
Nizak	186	41.40
Prosječan	219	48.80
Visok	44	9.80
UKUPNO	449	100%

Što se tiče podrške u izjednačavanju mogućnosti djece i omladine sa smetnjama u razvoju, ove godine je podnešeno 135 zahtjeva za ostvarivanje ovog prava. Pomoć se uglavnom sastoji u naknadi troškova prevoza i troškova smještaja (3 djece na smještaju). Za osnovne škole troškove

Partnerski projekat "Ljudska prava i samostalni život u Bosni i Hercegovini"
Istraživanje „Obrazovanje lica sa invaliditetom u Gradu Banja Luka“
Mr Sanja Malić
Ljubinka Dragojević, dipl prof. socijologije

prevoza za dijete, i po potrebi za pratnju, snosi Centar za socijalni rad, a za srednje škole i fakultete Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite.

5. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Zakonska regulativa u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini predstavlja povoljan okvir za konkretne aktivnosti u cilju unapređenja procesa inkluzije na svim nivoima obrazovanja.

Ne postoje razvijeni sistemski mehanizmi rane dijagnostike i ranog tretmana u cilju smanjenja potreba djeteta u kasnijem razvoju.

Svijest o inkluzivnom obrazovanju kao filozofiji života nije dovoljno razvijena jer nema inicijativa za prilagođavanje sistema svakom pojedinačnom djetetu već se dijete sa svojim specifičnostima pokušava uklapati u postojeće okvire.

Postojeći resursi nisu u dovoljnoj mjeri iskorišteni i nema razmjene informacija između sistema o dostupnim vidovima podrške.

Nivo pripremljenosti škole za prihvatanje djece sa smetnjama u razvoju zavisi od stepena razvijenosti lokalne zajednice i geografskog položaja.

Specijalne ustanove za vaspitanje i obrazovanje djece sa smetnja u razvoju nisu u dovoljnoj mjeri iskorištene, a imaju značajne kadrovske potencijale i profesionalna iskustva

Nastavnici nemaju adekvatnu dodiplomsku obuku za rad sa djecom sa smetnjama u razvoju u redovnoj nastavi, a stručna usavršavanja nisu planska već zavise od projekata nevladinih i međunarodnih organizacija.

U većini škola izostaje podrška nastavnicima koji u razredu imaju dijete sa smetnjama u razvoju. Ne samo da škole nemaju adekvatnu stručnu službu (nedostatak defektologa) već su im često nedostupni i ostali vidovi stručne podrške u smislu savjetovanja i davanja fleksibilnosti u radu i primjeni nastavnih planova i programa u radu sa ovom djecom.

Lokalne zajednice nemaju razvijenu svijest o svojoj ulozi i mogućnostima podrške školama u procesu inkluzije.

U cilju sveobuhvatnije podrške djeci sa posebnim potrebama u sistemu obrazovanja naglašena je potreba da se bolje uvežu i više sarađuju sistemi vaspitanja i obrazovanja i sistem socijalne zaštite u okviru koga se vrši procjena potreba i usmjeravanje djece sa smetnjama u razvoju.

Banjaluka, septembar 2014.

Partnerski projekat "Ljudska prava i samostalni život u Bosni i Hercegovini"
Istraživanje „Obrazovanje lica sa invaliditetom u Gradu Banja Luka“
Mr Sanja Malić
Ljubinka Dragojević, dipl prof. socijologije

Lokalne zajednice trebaju uložiti više resursa u adaptiranje i podršku školama u cilju unapređenja kvaliteta obrazovanja uopšte, te otklanjanje prepreka inkluzivnom obrazovanju.

Iskoristiti postojeće resurse i raditi na podizanju svijesti na svim nivoima i u svim sistemima o inkluziji u obrazovanju kao filozofiji života i osnovnom preduslovu za potpunije uključivanje lica sa invaliditetom u sve segmente društvenog života kako bi bili ravnopravni članovi društva.

Razvijati resursne centre i druge oblike stručne podrške u cilju sveobuhvatnije procjene potreba i adekvatnog planiranja vaspitno obrazovnog rada u redovnim školama, i obezbijediti da svako dijete sa smetnjama u razvoju ima individualni plan podrške.

Potrebno je sistemski planirati zapošljavanje i angažovanje stručnjaka koji posjeduju profesionalne kompetencije za rad sa djecom sa smetnjama u razvoju kako bi se nastavniku i djetetu pružila adekvatna podrška.

Osnovna preporuka ispitanih u cilju unapređenja kvaliteta inkluzije i obrazovanja djece sa smetnjama u razvoju i lica sa invaliditetom na području Grada Banja Luka, pored neophodne finansijske podrške, uključuju i bolje uvezivanje i saradnju Ministarstva prosvjete i kulture sa predstavnicima lokalnih vlasti i nosiocima socijalne zaštite u lokalnim zajednicama, kao i učestalije konsultacije sa organizacijama osoba sa invaliditetom i samim osobama sa invaliditetom.

6. LITERATURA

1. Izvještaj o radu JU „Centar za socijalni rad“ Banjaluka za 2013. godinu
2. Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 88/07)
3. Zakonom o predškolskom vaspitanju i obrazovanju ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 119/08 i 1/12)
4. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 18/03)
5. Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 74/08, 71/09 i 104/11)
6. Zakonom o srednjem obrazovanju i vaspitanju ("Službeni glasnik R S", br. 74/08, 106/09 i 104/11)
7. Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 63/08)
8. Okvirni zakon o visokom obrazovanju u BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 59/31. Zakon o visokom obrazovanju u Republici Srpskoj ("Službeni glasnik RS", br.73/10 i 104/11)
9. Zakon o obrazovanju odraslih („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 59/09)
10. Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 37/12)
11. Strateški pravci razvoja obrazovanja u BiH sa planom implementacije 2008 – 2015 („Službeni glasnik BiH“, broj 63/08)
12. Strategija razvoja obrazovanja Republike Srpske 2010-2014
13. Pravilnik o procjeni potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju (Službeni glasnik RS 117/12, od 18.12.2012.)
14. Izvješta o radu JU „Centar za socijalni rad“ Banja Luka za 2013. godinu